

NEOLITAS

IV—II tūkstantmetis pr. Kr.

IV tūkstantmetyje pr. Kr., atsiradus keramikai, išmokus gludinti, pjauti ir gręžti akmenį, prasideda sudėtingas ir įvairus neolito laikotarpis. Jis baigėsi pradėjus vietoje gaminti žalvario dirbinius. Lietuvos neolitas chronologiškai ir kultūriniu požiūriu skirstomas į du tarpsnius: į ankstyvąjį bei vidurinį (IV-III tūkstantmečiai pr. Kr.) ir vėlyvąjį (III tūkstantmečio pr. Kr. pabaiga - II tūkstantmečio pr. Kr. pradžia).

Neolito pradžioje klimatas buvo labai palankus žmonėms gyventi: žiemos švelnios, gruntinių vandenių lygis žemas, tad buvo galima gyventi prie pat vandens, upių bei ežerų pakrantėse. Vešėjo lapuočiai, ypač ažuolai, guobos, liepos.

Ankstyvasis ir vidurinis neolitas — giminingų Nemuno ir Narvos kultūrų klestėjimo metas.

Tyrinėjant neolito gyvenvietes Pietų Lietuvoje ir Šiaurės Baltarusijoje, paaiškėjo, jog buvusios mezolitinės Nemuno kultūros areale vėliau gyvavo savita, vietinių pagrindų susiklosčiusi kultūra, gavusi neolitinės Nemuno kultūros vardą. Neolitinės Nemuno kultūros titnago radiniuose aiškiai matyti mezolitinės Nemuno kultūros pėdsakai. Tačiau atsiranda ir vien neolitui būdingų dirbinių, naujos apdirbimo technikos. Ankstyvajame neolite strėlių antgaliai tų pačių tipų kaip ir mezolite: lancetiniai, trapeciniai, primenantys svidrinius. Viduriniame neolite atsiranda dar trikampiai ir rombiniai, tačiau jie neišstumia senųjų tipų. Gremžtukai, rėžtukai, grąžteliai, ovaliniai kirveliai labai artimi mezolitinėms. Atsiranda ir naujų dirbinių tipų: peilių su smailia išlenkta viršūne ir gludintų titnaginių kirvelių.

Pagrindinis puodų tipas — dideli smailiadugniai plačiaangiai katilai. Ankstyvojo laikotarpio keramikos molio sudėtyje ypač gausu augalinių priemaišų, vėliau pradėta maišyti gana daug stambių kvarcito trupinių. Ornamentikos motyvų labai maža — katpėdėlėmis, trikampaiais įspaudėliais, įvairaus dydžio duobutėmis puošti tik puodo pakraščiai. Vidurinio neolito puodai trumpesni ir platesni. Dėl puodo kaklelyje iš abiejų pusių įspaustų duobučių atsiranda savitas, tik šiai kultūrai būdingas kaklelio profilis. Puodų dugneliai smailūs, vėliau atsiranda ir plokščių. Vėlyvojo neolito Nemuno kultūros keramikoje ryškėja Pamarių kultūrai būdingų požymių — virvutės įspaudai, eglutės pavidalo įraižos, smėlio ir granito trupinių priemaišos molyje, taurės ir į amforas panašios plačiaangės puodynės.

Narvos kultūra buvo didelė kultūrų grupė, paplitusi visame Rytų Pabaltijyje ir dalyje Rusijos miškų zonos. Šiaurėje ji aprėpė visą Estiją, rytuose siekė Ladogos ežero pakrantes, Ilmenio ežerą, Pskovo srities pietinę dalį bei Šiaurės Baltarusiją. Narvos kultūra išsirutuliojo iš mezolitinės Kundos kultūros. Lietuvoje paplitę du Narvos kultūros variantai: vakarinis ir pietinis. Vakariniam atsispindi gryniausi šios kultūros bruožai, o pietinis yra hibridinis, jo pagrindą sudaro Narvos kultūra, bet yra ir ryškių Nemuno kultūros elementų. Vakariniam Narvos kultūros variantui Lietuvoje atstovauja keletas gyvenviečių pajūryje (Šventojoje) ir Žemaičių aukštumoje, pietiniam - grupė paminklų Jaros upės baseine ir prie Kretuono ežero Rytų Lietuvoje. Lyginant su Nemuno kultūra, Narvos kultūros gyvenviečių, ypač vakarinio varianto, titnago inventorius gana skurdus. Kiek daugiau ir įvairesnių titnago dirbinių aptinkama pietinio varianto gyvenvietėse. Narvos kultūros gyvenviečių kaulo ir rago inventorius gausus ir įvairus. Aptinkama įvairiausių ietigalių, strėlių antgalių, žeberklų, durklų, peikenuų, meškerės kabliukų, ylių ir adiklių, įrankių tinklams megzti, įtveriamųjų kirvių, peilių, kaltų, kaplių.

Narvos kultūros keramika turi daug bruožų, bendrų visoms Rytų ir Vakarų Pabaltijo kultūroms, tačiau yra ir ryškių skirtumų. Pagrindinis puodo tipas - didelis plačiaangis smailiadugnis katilas. Ankstyvojo etapo puodų molyje gausu grūstų sraigių kiautelių, retkarčiais ir augalinių priemaišų. Viduriniame neolite imta dėti grūsto granito trupinių ir atsiranda puodų su plokščiais siaurais dugneliais. Aptinkama nedidelių pailgų, kartais laivėlio pavidalo dubenėlių, apskritų dubenų, žemų plokščiadugnių puodukų. Keramikos ornamentikai būdingi apvijiniai ir mazgelių, pleištukų, duobučių, įraižų, dantukų, pailgų keturkampių duobučių, grūdėlio pavidalo ir sukinių įspaudų motyvai.

III tūkstantmetyje pr. Kr. Rytų Pabaltijyje vyko svarbūs kultūriniai pokyčiai. Šiaurinėje Narvos kultūros kaimynystėje pasirodė Sukinės keramikos kultūros gentys - žvejai ir medžiotojai, o iš pietų netoli Lietuvos ribų priartėjo Rutulinių amforų kultūros gentys - gyvulių augintojai ir žemdirbiai. Nei vieni, nei kiti neįsitvirtino Lietuvos teritorijoje, tačiau paliko bendravimo su vietinėmis Narvos ir Nemuno kultūromis pėdsakus. Viduriniame neolite prasidėjo tiesioginiai mainai su šiais kaimynais ir netiesioginis keitimasis kultūros bei ūkio laimėjimais.

Iš Šukinės keramikos sričių plito gero žaliojo skalūno dirbiniai - skobteliai, kirveliai, ietigaliai, kurie greičiausiai buvo mainomi į Lietuvoje gaminamus gintarinius dirbinius. Aptinkama ir Sukinės keramikos kultūrai būdingos keramikos arba sukinių ornamentų ir jų imitacijų.

Iš Rutulinių amforų kultūros sričių sklido gamybinio ūkio — žemdirbystės ir gyvulininkystės idėjos. Iš ten, matyt, gauti ir pirmieji kultūriniai augalai. Plito techninės naujovės: trikampiai ir širdiniai strėlių antgaliai, naujos formos ir mineralinės priemaišos keramikoje. Rutulinių amforų kultūros gyventojai buvo pažengę į priekį ne tik ūkyje, bet ir pasaulėjautoje — formavosi abstraktesnė galvosena bei nauja pasaulio samprata.

Iš kaimyninių kraštų atsikėlė ir Rutulinių amforų kultūros gyventojų, įpratusių verstis naujomis ūkio šakomis. O apie Sukinės keramikos kultūros bendruomenes, vėliau asimiliuotas baltų, liudija finougriški vietovardžiai Siaurės ir Rytų Lietuvoje.

Šaltinis:<https://palemonium.wiki.zoho.com/Akmens-am%C5%BEius-Lietuvoje.html>